

הערות המתרגם.

(1) וילחיון קורא למקור היסודי של ת"כ בשם „ספר ארבע הכריתות“ (*Das Vierbundesbuch*) או — *quatuor=Q* («ארבע» בלטינית), מפני שבו כלולות לפי דבריה ארבע בריתות: בראשית א', כ"ח; מ', א"י"ז; פרק י"ז; שמות ו' ב' ואילך; ואולם קיון (*Kuenen: Einl.* in A. T. 62) מתנגד לשם הניל. מפני שהדברים שנאמרו בבראשית א', כ"ח אינם ברית אלא ברכה. קיון מסמן את המקור הניל של ת"כ בשם «P2».

(2) עין בספרו של ק. פ. קיל: *Biblich. Comm. über d. Bücher Mose's, I²s.430*.
(3) את הכתוב „מקרא קדש“, הוא תמיד כשם לוי לחגים, מבארים באופנים שונים. רש"י (עפ"י המכילתא שמות י"ב, ט"ז והספרא אמור כ"ג, ל"ה) — „מקרא קדש, שם דבר: קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות“; ויש אומרים, שפרושו הוא: קביעת החגים ע"י ביה"ד הגדול, עין בפרושו של רנ"ה ויזל לויקרא כ"ג, ב' ובמאמרו של ר"מ איש שלום ב„בית תלמוד“ ח"ג עמ' ק'.
(4) עין בפרושיהם של הרד"ק והרלב"ג (שמואל"א י"ד, ל"ב). עין ב„רוד דור ודורשיו“, ח"א עמ' כ' (הוצאת פלאט ומינקוס, ברלין תרפ"ד).

SBOT=Sacred Books Old Testament (5)

התנ"ך בצבעי הקשת שהוציא לאור פול הויפט וחבר חוקרים; כל אחד מהמקורות והמקורות למקורות נדפס בצבע מיוחד.

(6) עין בפרושו של רנ"ה ויזל לויקרא י"ט, י"ה, ל"ד וגם במאמרו של גרינבוים: *Zschr. f. jüd. Theol.* של אברהם יגייר (כרך ג' 1837 עמ' 68).

(7) מלים שאין להם רע במקרא.

(8) אני רואה צורך לתביא כאן את דברי קיון (*Kuenen*), כדי שגם קורא, שאיננו מצוי אצל הנחותיה של הבקרת החדשה, יראה את כל הכרכורים שמכרכו הארי שבחבורת מבקרי המקרא החדשים (מבית מדרשו של וילחיון) למען יוכל להצדיק את שופתו. קיון מוחליש ואומר: לפי מקורות התורה הקדומים היו החגים—חגי טבע, חגי אביב וסתיו, קציר ואסיף, ולפיכך אי אפשר היה לקבעם בימים ידועים של החודש, אלא חגיגתם היתה תלויה במצב יבול האדמה (חג המצות באביב—שמות י"ג, ג' י"ז; דברים ט"ז, א'—ח; את חג השבעות היו חוגגים כעבור שבעה שבועות „מהחל חרמש בקמה“—דברים ט"ז, ט"ז י"ב; חג הסוכות בימי האסיף—שמות כ"ג, ט"ז; דברים ט"ז, י"ג ט"ז); אבל המקור ת"כ עשה את החגים האלה לחגים היסטוריים־דתיים וקבע את זמנם. וכאן נתקל קיון כאבן נגף גדולה: דוקא המקור ת"כ, שמבקרי המקרא מתיחסים אליו כשנאה כבושה או גלויה, מרגיש וחוזר ומרגיש כיוקרא כ"ג, ט"ז כ"ב, ל"ט מ"ג את הערך החקלאי של החגים ומעביר אותנו — לפי דברי רבי דוד הופמן זצ"ל — מהמרכב לשרה תבואה פורה ורב־אלומות“ (עין לעיל בעמ' צ"ד ואילך). נמצא שכל השיטה — האומרת כי הפולחן במקור ת"כ הוא אבסטרקטי ואיננו מחובר אל החיים וכי המקור הזה מבליט רק את הצד הדתי־ההיסטורי של החגים — מרחפת באויר מבלי שום יסוד תחתיה. ולמען הצייל את שיטתו מהרס ומאכזרן משתמש קיון באמצעי בדוק ומנוסה, שמשתמשים בו כל המבקרים

מבית מדרשו: הוא קודע את הפסוקים הנ"ל—ש"כ"ב ול"ש"מ"ג אשר בווקרא" כ"ג—מהמקור היסודי של ת"כ "Q", או "PG"; קיונו קורא ל: "P²", ומוחסם למקור: "P¹", (או: H-Heiligkeitgesetz); אמנם גם "P¹", (H) שיד ל"ת"כ, אולם הוא חוליה קודמת (לפי דברי קיונו) ל-"P²" בשלשלת ההפתחותה של ת"כ וקרוי יותר מ-"P²" למקור "משנה התורה" (D). ועובדה זו—שהפסוקים ש"כ"ב ול"ש"מ"ג אשר בווקרא כ"ג מדגישים את הערך החקלאי של החגים ואינם קובעים את זמנם ומצויים לחג את חג הסוכות רק שבעה ימים בלבד—מעידה (לפי דבריו). שהפסוקים הנ"ל שייכים למקור P¹ והם קודמים ליתר הפסוקים אשר באותו הפרק השייכים למקור מאוחר, ל-"P²".

ובאן נתקל קיונו במכשולים חדשים: גם המקור הקדום "P¹", קובע את זמנו של חג הסוכות ומצוה על חגיגת היום השמיני. אולם שערי התרוצים הדחוקים לא ננעלו בפני הבקרת החדשה, שהמקרא הוא בידה כחומר ביד היוצר. וקיונו אומר, כי המלים: "אך בחמשה עשר יום לתודש השביעי" (ויקרא כ"ג, ל"ט) "וביום השמיני שבתון" (שם כ"ג, ל"ט) הוכנסו לתוך הפסוק ל"ט בתקופה מאוחרת ע"י המעבד והעורך שחבר וצרף (כביכול) זה לזה את שני המקורות: "P¹", ו-"P²", עין בספרו של קיונו: Einl. in d. Bücher d. alt. Testam. 1887 Leipzig, § 6 Anm. 27; 28c; § 15 Anm. 8.

(9) עין ב"דור דור ודורשו" ה"א עמ' מ"ד ואילך.

(10) גם מיבויים (Maybaum) אומר בספרו: Die Entw. d. altisr. Priest. 1880 Breslau, בעמוד 48 (הערה ב'): "וכך הוא הדבר גם בת"כ (ויקרא כ"ב, ה); הור האוכל נבלה ושרפה איננו צריך אלא לכבס את בגדיו ולרחץ את בשרו (ויקרא י"ז, ט; י"א, מ)".

(11) לפי דברי בעלי "השערת הקמעים" (Fragmenten-Hypothese) — אילג'ען וביחוד— אלכסנדר ג'נס ותלמידו פטר—הרכיב ספר התורה שלפנינו מקטעים שונים, שכל אחד מהם הוא אבר בפני עצמו, בלי יחס אורגני איש לאחיו ובלי קורבה פנימית.

(12) פרוקש (Proksch) מעיר בספרו: Geschichtsbetrachtung bei der Vorexil. Proph. s. 98) "שבמשנה התורה" כתוב: "חקים ומשפטים", אולם יחזקאל משחמש בפרק כ' במלים: "חקות ומשפטים" כמו בס' הקדושה (ויקרא י"ד, כ"ו).

(13) נלדקה (Nöldeke: Unters. z. Kritik d. A. T. 1869 s. 67) הצליח לסתר את דעתו של גרף (Graf: Die gesch. Bücher d. A. T. 1866 Leipzig s. 81) שדבר זה ששפתו של "ספר הקדושה" (ויקרא י"ד, כ"ו) דומה לשפתו של יחזקאל, מעיד, ש"ספר הקדושה" עומד ברשות מיוחדת כחטיבה בפני עצמה ושהוא נתחבר ע"י יחזקאל. נלדקה מביא ראיות נאמנות, ששפתו של יחזקאל דומה גם ליתר חלקי "ויקרא" ובמדבר" והוא בא לידי מסקנה, כי הספרים האמצעיים של התורה היו לנגד עיניו של יחזקאל והנביא הזה סגל לעצמו את סגנונם—גם מיבויים, תלמידים של גרף וילהויין, מודה ואומר בספרו הנ"ל (עמ': 9—78), כי נאום הסיום אשר בפרק כ"ו שב"ויקרא" אינו חותם את ס' הקדושה בלבד, אלא את כל ת"כ כלה. והוא מביא ראיה לדבריו מפסוק החתימה (ויקרא כ"ו, מ"ו) המדבר גם על "החקים והמשפטים" וגם על "התורות"; וה"תורות" האלה כתובות רק בחלקים העקריים והיסודיים של ת"כ (בפרקים: י"ח וי"א—ט"ז) ולא בספר הקדושה (י"ד, כ"ו).

(14) עין ברש"י וברד"ק (יחזקאל מ"ג, י"ט).

(15) עין במאמרו (זכרון למבאר שנשכח מל"ב) של אברהם גיגר על אודות ר' יהודה ל"ב שפירא ועל ספרו "הרכסים לבקעה"; המאמר הנ"ל נדפס בחוברת א' (עמ' 44) של I, Zschr. f. Wissensch. u. Leben 1866.

16) על הענין הזה תמצא דברים הראויים להשמע בפרושו של המלבי"ם («התורה והמצוה») לויקרא ט' י"ב.

17) גם מיבויים מורה ואומר בספרו הנ"ל (עמ' 53), שהמלים: «ובל תרומת כל מכל תרומותיכם» אשר ביהוקאל מ"ד, ל' מתכוונות בלי שום ספק לכתנות מזבחי שלמים הנקראות, לפי במדבר י"ח. ח' ו"א, בשם «תרומות».

18) ומהפסוקים הראשונים שבתורה אנחנו למדים — אומר לויזון בספרו. u. Gesch. d. syst. d. Jüd. Kalenderswes. 1856 s. 1 — כי היום מתחיל, כמו שנהוג גם עתה בישראל, מיד אחרי שקיעת החמה; המלים: «ויהי ערב ויהי בקר יום אחד» (בראשית א') וכמו כן הבטוי: «מערב עד ערב» (ויקרא כ"ג, ל"ב), הבא לסמן יום שלם ומלא, מעידים על זאת. וכך חיו נוהגים גם בני אתונה (וכנראה — כל בני יון) גם הגרמנים הקדמונים, גם הגלים והקלטים (וכך נוהגים גם המושלמים בימינו): היום היה מתחיל אצלם עם שקיעת החמה, מפני שגם הם היו מחשבים את חשבון הזמן לפי סבוב הלכנה; עין ב"ר Isr. Bibel I s. 53 של פוליסוקן. עין גם בפרושו של רנ"ה וויזל (ויקרא ד' ט"ו).

19) רש"י פין אומר בספרו («דברי הימים לבני ישראל» ח"א, וילנא תרל"א, בהערה כ"ז) את הדברים האלה: «וראינו להעיר, כי חג השבועות נקרא במשנה ובתלמוד בשם «עצרת» ביחוד. «אין מביאים בכורים קודם לעצרת» (בכורים א' ג'); «עצרת שחל להיות בערב שבת» (חגיגה י"ז ע"א); «נדר לפני הפסח ג', לפני עצרת ה', לפני חג ד'» (ראש השנה ד' ע"א); ובמשקל ארמי — «עצרתא» (פסחים ס"ח ע"ב)...

«ולאשר פרושו את השם «עצרת» הבא בתורה ליום השביעי בחג המצות וליום השמיני בחג הסכות בהוראת סוף, גמר וחתימה (Schluss), קראו בו ביחוד לחג השבועות לאמר, שהוא סוף וחתימת חג הפסח. שבו ביום השני ממחרת השבת, ראשיתו והתחלתו. וכעין זה כתב גם הר"י אברבנאל בטעם שם «עצרת» ליום השמיני וד"ל: «וידמה שיהיה יום הח' בחג הסכות כחג השבועות בחג הפסח; שכמו שאחר שבעה שבועות שספרו יעשו חג השבועות, כן אחרי ד' ימי חג הסכות יעשו יום שמיני עצרת» (פ' אמור)... וראוי להעיר, כי בן מתתיהו המחזיק בדיעת חכמי ישראל בקביעות יום הנפת העומר וחג השבועות, קורא לחג השבועות גם כן בשם «עצרתא» (קדמוניות ג', י').»

גם מיבויים סובר (בספרו הנ"ל, בעמ' נ"ז בהערה ג'), כי יהוקאל מ"ה לא הזכיר את חג השבועות, מפני שהוא חשבו רק ל«עצרת» בלבד ולכן הוא שיך לחג הפסח.

20) גם מיבויים אומר (בספרו הנ"ל, בעמ' י"ח בהערה ב'), כי המלים האלה אשר ב«משנה התורה» (דברים כ"ח, ס"ט) מתכוונות לקבץ החקים הקדום אשר בשמות כ"כג.

21) עין ב«דור דור ודורשיו» ח"א עמ' ח'.

22) ר' נחמן קרוכמאל («מורה נבוכי הזמן שער י"ג, עמ' קצ"ג, הוצאת «עינות» ברלין תרפ"ד) אומר, כי הפסוק: «ויוור משפטיך ליעקב ותורתך לישראל» (דברים ל"ג, ט') מלמדנו, ש«היה גם בימי הבית הראשון כת אנשים, והם הכהנים והלויים שהורו כל פרשי עניני המצוות עפי' התורה שבכתב».

23) מיבויים, הכרוך אחר שיטת גראף-וילהיוון, ראה את אבן הגנף הגדולה המונחת כאן על דרכה של שיטה זו והיה מוכרח להודות (בספרו: Die Entwik. d. altisr. Pries. s. 28 An. כי «משנה התורה כ"ה ח' מסתמך, כנראה, על ויקרא י"ג-י"ד»; ולמען הצייל את רבותיו מהסכנה הצפויה להם משתמש מיבויים בתכסיים המשותף לכל המבקרים מבית חמדרש הנ"ל והוא אומר שם: «לקטע הזה — כמו לקטעים אחרים בווקרא — אין שום יחס וקשר (מלבד

פסקו הפתיחה: "יג, א, ב; י"ד, ל"ג, שהמלים "אל אחר" וכו' אשר בהם הוספה מאוחרת (הן לשיטה התיאוקרטית אשר בספרים האמצעיים של התורה".

(24) ר"א"ה ו"ס אומר בספרו דר"ד, ח"א עמ' ד' (הוצאת ה"פ): "החק כבחנית הבהמה המתורה לא נרשם כי אם דרך כלל באמרו: "זאת החיה אשר תאכלו—כל מפרסת פרסה אותה תאכלו" (ויקרא י"א); ובמשנה התורה מגבול זה תחק ומפרש מה הם פרימי הכלל: שור שה כשבים ושה עוים, איל, צבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר, אלה יהיו לרזוגמא להכיר פהרת הבהמה לאכילה".

(25) ר' בחיי אומר "בחובות הלכות" — שער הפרישות עמ' קכ"א (הוצאת ד. מלוצקי תר"ל): "והרבה ממיני החיים אשר לא היה האדם חפץ באכילתם אפילו אם היו מותרים באכילה, כשמונה שרצים והדומה להם".

(26) ר"א"ה ו"ס אומר בדר"ד (ח"א עמ' ז'): "וכן אנו מוצאים בכל המצוות הנכפלות במשנה תורה, שנוספו בהן תנאים או הגבלות או הרחבות".

(27) הראב"ע אומר בפרושו לויקרא כ"ג, ל"ו: "ופרוש עצרת הוא: כל מלאכת עבודה לא תעשו" וכן כתוב בעצרת מועד הפסח; וכך אומר גם הרשב"ם. עין בפרושו של רמ"ה ז"ל. (28) עין ברש"י, ברשב"ם וכרמב"ן (דברים י"ב, כ"כ"א).

(29) על הדבר הזה כבר עמד ר' נחמן קרוכמל במונה"י, שער י"ג עמ' קצ"ב בהערה (הוצאת רבידובין, ברלין תרפ"ד): "והנה על המקרא (תהלים ק"ג, י"ז) "תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירים" כתב רש"י: "נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אבותם ותלה תקלקלה בדתן ואבירים". ונוסף עוד, שקרוב שמחבר המזמור היה לוי ומבניו; והנפלא שגם במשנה תורה כתוב: "ואשר עשה לדתן ולאבירים וגו' אשר פצתה האדמה את פיה וגו' ולא הזכיר קרח; וכבר אמרו בזה הראב"ע והרמב"ן שעמים בלתי-מספיקים; והנכון לפי שהיתה משנה תורה מועדת להקרא בהקדל באזני כל העם: אנשים, נשים וטף, וכמו כה הרבה צווים ואזהרות על עזר הלוויים ושלא לעובם, ולפיכך חיסך הכתוב על המקרה הרע שקרה לראש יחוסיו של גדולי הלוויים".

(30) לפי דברי רמ"ק היה אז האסור הזה גזרה חדשה, שגזרו עזרא. נחמיה וסיעתם (מונה"י, שער: "מועדי עם עולם" עמ' נ"ז): "ונתחדשה או החלכה, שאף שער הנגה היה היהש אחר האב לבד ולא נאסר החתן כי אם בשבעה עממים, ובלבד בהיותם ידועים בכיורו, עשו עתה את האם עיקרית לכשרות או לפסלות הזרע, אולם הכל בשאינה גיורת צדק". והדברים האלה נאמרו "בתוספת באור" בדברי הימים לבני ישראל" (ח"א וילנא תרל"א, עמ' מ"ז, נ"ז ור"מ בהערה) של רש"י פין. עין במס' ע"ז, ל"ו ע"ב; ברמב"ם הלכות אסורי ביאה פ"ב ובמזמור ס' מ"ד. עין גם בדר"ד של ר"א"ה ו"ס (ח"א עמ' 52 ואילך).

(31) עין בדה"י לבני ישראל (ח"א עמ' 60) של רש"י פין ובדר"ד של ר"א"ה ו"ס (ח"א עמוד 53 ובהערה ב). עין גם בפרושו של הרלב"ג לנחמיה י, ל"א.

(32) עין במאמרו של רש"ד לוצטו: "גרוש נשים נכריות" (נדפס באגרות שר"ל ח"א, במכתביו ליש"ד).

(33) ר"מ קרוכמל (מונה"י קג"ד, שער י"א : חקר אבות) אומר: "ואל יקשה בעיניך דבור "וארון עז" (תהלים קל"ב, ח')—וככות שני חסר הארון, לפי שהמשורר בחר כרות קדשו דבורים רגילים מימים קדמונים, והכוונה על שכינת הכבוד...

והנה גם במשנת יומא (ששנאה שמעון איש המצפה בפני הבית כמובא במ"א מחבורנו) שנו (יומא נ"ב, ב'): "מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון; הגיע לארון נתן את

המתחה בין שני הכרובים; וכדמסיק שם בגמרא: לעולם במקדש שני, ומאי הגיע לארון—מקום ארון וכו'.

(34) עין בספרו של רש"י פין: דה"ל לבני ישראל ח"א עמ' כ"ב.

(35) רש"י פין מביא בספרו הנ"ל (ח"א עמ' רמ"א) את דעתו של ד"ר הרצפלד ע"ד מאמר חז"ל ביבמות פ"ו ע"ב: "מפני מה קנסו לווים במעשר" וכו'; ואלה הם דבריו: "הרב החכם הרצפלד האריך גם הוא בבאור המאמר הזה בספרו ח"א עמ': 138-140. והעולה מדבריו, שהדבר הזה נעשה מעיקרו לתקנת הכהנים שהיה מספרם גדול מאד כנגד מספר הלויים, כי כנגד 4289 איש מן הכהנים שעלו עם זרובבל לא עלו עמו כי אם 341 לויים, וגם בעליית עזרא לא עלו לויים רק 38 נפש, ולא הספיקו התרומה ותרומת המעשר לכהנים למחית נפשם, בעת אשר המעשר היה מתנה מרבה ללויים הרבה יותר מדי צרכם, וכן חתנינים שחיו נתונים לעבודת המקדש גם המה היו צריכים פרנסה. ועל כן תקן עזרא לקחת את המעשר מן הלויים ולתתו גם לכהנים ולנתנינים, שהיו נחשבים כעניים שעל העדה לפרנסם".

(36) רנ"ק אומר (מונה"ז עמ' נ"ז, שער "מוערי עם עולם"): "ועוד פחת נדבת המקדש המחויבת מן מחצית השקל שבתורה לשלישית השקל, לפי שני העתים והמטבע". עין גם בפרוש המיוחס לראב"ע וברלב"ג (נחמיה ו' ל"ג).

(37) עין ברה"י של רש"י פין (ח"א, עמ' קע"ד-קע"ה).

(38) הראב"ע (במדבר ח' כ"ד) מישב את הסתירה הזאת באפן כזה: "ואין מכן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק, כי מכן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל"; וכדברים האלה אומר שם גם הרשב"ם.

(39) גם מיבויים מתנגד (בספרו הנ"ל עמ' 90 בהערה) לדעתם של גיגר וולדיוון, שהמשוורים והשוערים (הנזכרים עפ"י בעזרא ובנחמיה אצל הלויים) לא היו לויים (הונעשו לויים—לפי דברי קיון בספרו: Einleit. s. 283—בימי מחברו של ס' דברי הימים ע"י שלשלת יוחסין בדויה מן הל"ב), והוא מסכים לראיותיו המכריעות של גרין (Gesch. 2b. 388) המראות את אפסותה של הדעה הנ"ל.

ולשם שר"ד הופמן ז"ל מוצא, שקיוון סותר בענין הזה את דבריו עצמו, כך מוצא מיבויים סתירה זו בדבריו רבו (ולדיוון): מה ראו להקדים את זמן כניסתם של הלויים לעבודה, אם אפשר היה למצא על נקלה משוורים ושוערים ש"נעשו לויים"? עין ברש"י (עזרא ב' מ"א). (40) הרד"ק אומר בפרושו לדה"יב ל"א, י"ז, כי "הזמינם קודם זמנם כדי שיהיו רגילים ולמדים עבודת ה', כי כבר שכחו הכל בבשול העבודה מכות ה' בימי המלכים הרעים". עין גם בפרושו של הרלב"ג לדה"י"א כ"ג, כ"ד.

(41) גם פרקש אומר (בספרו: Die Geschichtsbetr. bei d. Vorexil. Proph. s. 83) כי "ההיכל אשר בשלה נחשב בעיני בעל המקור משנה התורה והאנשים הקרובים אליו ברוחם למקדש המרכזי"; ושם, בהערה ב', הוא מוסיף ואומר: "אמנם אפשר ללמד לכאורה מירמיהו ז', ש"ו ששלה היתה מקום הקדש הראשי באפרים; אולם הבטו "אשר שכנתי שמי בראשונת" (ירמיהו ז' י"ב), מעיד בפרוש על זאת, ששלה נחשבה לדמות-דיוקנו של המקדש אשר בירושלם". קרא שם (הערה א') את דבריו נגד דוהם. עין במגלה פ"א, מ"א.

(42) עין בפרושו של רנ"ה ויזל (ויקרא י"ז, ז) ו"בעקרים" של ר"י אלבו, מאמר שלישי פרק מ"ז.

(43) ר' אברהם בן עזרא אומר: "ושעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי, פירושו: בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם, כמו שלה ונוב שעמד שם הארון".

- 44) עין כמנוח"ז (הוצאת רבידוביץ, כרלין תרפ"ד) עמ' ת"ו: "בשני מקומות נראה שהיה לקדמונינו" וכו'.
- 45) "ככל מקום אשר תראה—אבל אתה מעלה בכל מקום שיואמר לך הנביא, כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל" (ספרי ראה י"ב).
- 46) רא"ה ויס אומר ברד"ד (ח"א עמ' י"ד): "ומעת שנפלגה הממלכה אין ספק כי הקריבו קרבנות בארץ ממלכת ישראל על מזבחות אשר בנו לשם ה' וכל זה היה ברצון הנביאים, כי לולא כן איך אפשר שאליהו הנביא יהאונן על אשר נהרכו המזבחות אשר הקדשו לה, אם אלה המזבחות שלא כתורה ובאסור היו עומדים (מל"א י"ט, י' ו"ד)".
- 47) עין ב"דור דור ודורשיו" של רא"ה ויס (ח"א עמ' ל"ט).
- 48) עין ב"מורה נבוכים" (ח"ג, פרק ל"ב).
- 49) ראויים לשימת לב הדברים שנאמרו בענין הזה בספרי במדבר ה': "ויעשו את הפסח בראשון, בארבעה עשר יום לחדש"—בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה לבד, וכן הוא אומר: הזבחים ומנחה הגשתם לו במדבר (עמוס ה') ובחגיגה ו' ע"ב: "עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כ"ה, ו)—רבי אליעזר אומר: מעשיה נאמרו כפיני והיא עצמה לא קרבה".
- עין בפרושו של הראב"ע (במדבר כ"ח, ו') וברש"י (עמוס ה' כ"ה).
- 50) הר"ק אומר שם דברים הראויים להשמע: "ווי"ל גם כן, כי עיקר המצוה לא היה על דברי עולה זבת, אלא "שמעו בקולי והייתם לי לעם" וזוה התנאי נתן להם התורה; ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלל זכר עולה זבת" וכו' (ירמיהו ז' כ"ב).
- הפרופ' צ'צרוס אומר בספרו "ירמיהו הנביא" (תורגם ע"י ר. בריינן, ורשא תרג"ז), בעמ' ס"ה ואיל"ך: "לא נמצא אף מקום אחד בספרו אשר בו הביע את התנגדותו המתלפת לקרבנות; להפך בתארו את הימים הבאים, אשר בהם יקום ה' את הדבר הטוב אשר דבר על בית ישראל ועל בית יהודה, הזכיר בפרוש את עבודת הקרבנות (ירמיהו ל"ג י"ח)".
- 51) אפילו מיבויים, תלמידו של ולהויזן, אומר בספרו הנ"ל (עמ' 52): "קרבנות החפאת והאשם (יחזקאל מ"ד, כ"ט) לא היו, כידוע, זבחי שלמים, שהעם היה לוקח חלק בהם, ולכן לא נזכרו במקור משנה התורה"; ובהערה (שם, עמ' 52) הוא משיח דברים קשים כלפי רבו: "ולתיוון מסיק מהעובדה הזאת מסקנה בלתי נכונה, כי "קרבנות החפאת והאשם לא היו ידועים בימי קדם"; ואולם אין אפילו צל"צלה של ראייה לזאת, ש"כסף אשם" ו"כסף חפאת" אשר במל"ב (י"ב, י"ז) היו רק "כסף ענושים" בלבד ולא קרבנות ממש, שלשם קנייתם היו נותנים האנשים, שגרו בחוק מקום, סכומי כסף ידועים לכהנים".
- 52) "ומשעם זה נקראו לפעמים כל הקרבנות בכלל בשם "עולה" (רש"י פין ב"האוצר").
- 53) קיוון סובר, שהפרק הזה (זכריהו ט"ז) נתחבר לפני גלות עשרת השבטים מעל אדמתם והוא מביא ראייה לדבריו מהפסוקים: ו' וי"ג אשר בפרק הני"י; וכדברים האלה אומרים גם שרד"ר, בלק ועוד. — נובק («Die kleinen Propheten» s. 351) חולק עליהם וקובע את זמנו של הפרק הני"י בתקופה שלאחר גלות בבל; וראיה, כביכול, לדבריו הוא מוצא בזאת שהנביא (זכריהו) הזה מיהם ערך רב לשמירת חקי המאלכות של הכהנים—הלויים: "והשמירתו דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו" (זכריהו ט"ז, ז); ורעיון כזה לא היה יכל לעלות — לפי סברתו של נובק—על לב נביא שחי לפני הגלות. אולם הראיה הזאת—ראית שוא היא; להפך, אנחנו יכולים ללמד מכאן, כי גם בתקופה שלפני גלות עשרת השבטים כבר דרשו נביאי ה' מאת העם את עשייתם ושמירתם של החקים הנ"ל.

54) גם קיונן מורה (Einleitung s. 200). ש.כהושע ד' ח' מוצאים אנחנו ראייה (אמנם תוך כרי דבור הוא מוסף: "ראייה רפוייה מאד") לזאת. שקרבן החטאת כבר היה נהוג בימיו של הנביא הזה. עין גם בפרושו של הרד"ק ובפרושו של וינקופ (הושע ד' ח' — הוצאת אברהם כהנא).

55) ר' א"ה ויס אומר בספרו דרו"ה ח"א עמ' י"ב: "ההוכחה היותר קדומה והיותר מכריחה על קבלת התורה שבע"פ בפירוש הדבור של "ממחרת השבת" הכתוב אצל ספירת שבעה שבועות מפסח עד עצרת, שהוא מכוון על ממחרת יום הראשון של פסח, היא יוצאת לנו מן הכתוב בספר יהושע (ה' י"א): "ויאכלו מעבוד הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה". אלה הדבורים: "מצות וקלוי בעצם היום הזה" מכוונים בלי ספק על החק שבתורה: "ולחם וקלוי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה" (ויקרא כ"ג י"ד); ומי יוכל להשיג ספק בזה, שגם "ממחרת הפסח" פה יפרש את מ"מחרת השבת" האמור שם ושמוננו כמו שהובן בתורה שבע"פ. — ר"א"ה ויס לא אמר את הדברים האלה בשם אומריהם; ההוכחה הזאת נמצאת בפרושו של הראב"ע (אעפ"י שהראב"ע חולק עליה) לויקרא כ"ג, י"א בשם "חכם ברומי". (וחכם ברומי הביא ראייה ממחרת הפסח, מצות וקלוי וכו') וגם בפרושו של הרב"ג פיהושע ה' י"א; הרב"ג אומר שם: "ובזה ראייה שמה שאמר בתורה: "ממחרת השבת יניפנו הכהן", הרצון בו: ממחרת הפסח והוא י"ו בניסן, לא ממחרת שבת בראשית, כמו שהיו אומרים הצדוקים... ולזה הוא מבוואר שם" בתורה "ממחרת השבת" אין רצון בו: שבת בראשית, אבל הרצון בו: ממחרת הפסח, כי הפסח תקרא שבת, ר"ל: היום החמשה עשר.

הוכחה אחרת לאנתותה של קבלת הו"ל בפרוש "ממחרת השבת" מוצאים אנחנו במאמרו של הפרופס' קמפף שנדפס ב' 150 144 Monatschrift XI. s. 144 של ר"ז פרנקל ז"ל. קמפף מוכיח שם, שפרושן של המלים "שבת", "השבת" בתורה ובנ"ך אינו אלא חג או שבוע. "שבת בראשית" מסומנת תמיד (פ"י דבריו) בתורה במלים האלה: (א) יום השביעי. (ב) יום השבת. (ג) שבת קדש. (ד) שבתותי. (ה) שבת"ה או שבתות ה'; המלים "שבת" או "השבת" מתכוונות "לשבת בראשית" רק כשהן מצטרפות עם המונחים המיוחדים הנ"ל. נמצאנו למדים — אומר קמפף — שפרושו של "ממחרת השבת" הכתוב אצל פסח (ויקרא כ"ג, י"א ט"ו) הוא: "ממחרת יום טוב, כמו שפרשו הו"ל. עין גם ב"דה"י לבני ישראל" (ח"א עמ' ק"ע) של רש"י פ"ן.

56) גם מיכוס אומר (בספר הנ"ל, עמ' 44), כי "מדבר זה, שהמקור D (משנה התורה) אינו מזכיר בפרק ט"ז את הקרבנות האלה (קרבנות צבור תמידים), אין שום ראייה לזאת. שהקרבנות האלה לא היו נוהגים בימיו. המקור משנה התורה איננו תורת כהנים ולכן הוא מדבר בהתאם לאפיו ומהותו רק ע"ד חובותיהם של בני העם בלבד ועל הקרבנות שהם צריכים להקריב במקדש המרכזי בשלש הרגלים.

57) אפילו מיכוס אומר בספרו: "Die Entwik. d. altisr. Priest" 1880. s. 97-98 Anm. 4: "שאין קוֹנְתֵי הַחֲגִיד, כי רק בשבתם בגולה נקבע זמן החגים, מפני שגם לנגד עיני המקור משנה התורה... כבר היה בודאי סדר חגים קבוע... וכך היה הדבר למעשה, מפני שאת חג הפסח וחג הסכות היו חוגגים בכסא, כלומר: ביום שהלכנה במלואה (תהלים פ"א, ד'; מש"י ד' כ'); וחג השבעות היה תלוי בחג הפסח (דברים ט"ו, ט'; ויקרא כ"ג ט"ו). ולפיכך הוצרך ס' משנה התורה להודיענו רק את מספר ימי החג ואת החדש שהחג חל בו ולא את ראשיתו שהיתה ידועה לכל".

58) ליוויון אומר בספרו ("Geschichte u. System d. jud. Kalenderwes" 1856 s. 7)

ש"הרבה חוקרים חדשים—ובתוכם מיכאלים—סוברים, שכבר בימי משה היו לישראל שני ראשי שנים: ראש שנה לעניני דת שהתחיל בחדש האביב וראש שנה לענינים כלכליים שחל ביום הראשון לחודש השביעי, וגם רש"י פין (בספרו הנ"ל ח"א עמ' רמ"ה) סובר, שהיו לפני ישראל מאז ומקדם שני מנינים: מנין לשנים ומנין לחדשים, וכן דעת בן מתתיהו בקדמוניותו (ספר א' ג').

59) לויזון אומר בספרו הנ"ל, (עמ' 5-6), ש"בכל זאת לא עמדה שנת הלכנה ברשות עצמה, אלא היתה קשורה ומחוברת אל שנת החמה; אמנם מחד גיסא הסתמכה התורה, בצווחה לחג את החגים בימים קבועים לפי ימי החודש, על סבוב הלכנה, אולם מאידך גיסא—גם על תקופת השמש; וכך חל חג הפסח באביב וחג הסוכות—באסף; פעם נקבעים החגים לפי ימי החודש, כלומר: לפי שנת הלכנה (ויקרא כ"ג; במדבר כ"ח-כ"ט) ופעם—לפי שנת החמה (שמות כ"ג ול"ד; דברים ט"ו); נמצאנו למדים, שהיה צריך בהשואת שנת הלכנה לשנת החמה למען יוכלו בני ישראל לחג את החגים כפי המצוות הכתובות בתורה.

עין גם במהברתו של ר' יצחק שמואל ריג"יו: "תורה מן השמים" (ויון התקע"ח; עמ' כ"ב—כ"ג).

60) הפרופסור שטרן מגיטינגן (Jüd. Zschr. f. Wiss. u. Leben, herausg. V. A. Geiger. 1868. s. 230) אומר, שהעובדה הזאת, שכלוח של בעל-בך (בבקעת הלכנון; היונים קראו לה: Helipolis) נקרא החודש הזה (אתנים) בשם: "ag" המתאים למלה העברית "חג", מעידה, שבחודש הזה היו חוגגים חגים גדולים וחשובים; אני סובר, שגם במלכים א' ח' כ' אין פירושו של "בחג" חגיגה, אלא חודש ששמו "חג", מפני שלפי הפרוש הראשון היו צריכים לכתוב את המלה הזאת אחרי "הוא החודש השביעי" ולא לפניו.

61) ר' יצחק שמואל ריג"יו (יש"ר) מוצא ראייה נצחת מדברי הכתוב עצמם על אמתת סוד העבור שבידינו" במספר ימי המבול אשר בפרשת נח (בראשית ד', י"א; ח', י"ג; ד' י"א; ח', י"ד); עין במהברתו "תורה מן השמים" (עמ' כ"ב-כ"ג). עין גם בפרושו של הראב"ע (בראשית ח', י"ג).

62) גם המלה "שנה" גופא מעידה על שנה קשורה לתקופת החמה, מפני שהמלה הזאת מסמנת דבר הולך וחוזר, הולך ונשנה, מה שאינו מתאים לשנת לבנה "שהורה"; ובדבר הזה כבר הריג"ש ר' אברהם בן עזרא (שמות י"ב, ב') בחושו הלשוני הבריאי: "והוא ילך בגלגלו שם"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא "שנה". והנה אין ללכנה שנה כלל, כאשר אין לשמש חודש כלל, כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החודש הוא לאור הלכנה ובעבור זה נקרא "חודש".

63) ר' ש"ד לוצטו אומר (התורה נדרשת" במחקרי היהדות", כרך ראשון ח"א עמ' צ"ד, תרע"ג) "כי לא אמר ששת ימים תאכל מצות רק אחרי אמרו: ובשלת ואכלת (כלומר, אור לחמשה עשר) במקום אשר יבחר ה' אלהיך. בו ופנית בבקר (כלומר, יום חמשה עשר) והלכת לאהליך (דברים ט"ז, ז). ונמצא יום ראשון כבר אמור; ולא יפה הוא אומר אחר כן: ששת ימים תאכל מצות?"

עין גם במאמרו של הפרופ' קמפף: im "Über die Bedeutung d. Wortes "שבת" Pentateuch" (Monatsschrift 1862 s. 148) עין גם בפרושיהם של הראב"ע והרמב"ן (דברים ט"ז, ח').

64) יש"ש הקורא את לבו לדברים הכתובים במסכת סופרים, פרק י"ט הלכה ג': "בפסח בין בתפלה... צריך להזכיר ב"ש מקרא קדש הזה... ובחולו של מועד... כיום חשביעו אומר:

ביום השביעי העצרת הזו ואין מזכיר בו חג לפי שאינו חג בפני עצמו. עין במאמרו של אלבוגן (Monatsschr. 1914 s. 324).

65) המבקרים החדשים השתמשו בעובדה זו — שעל יום הכפורים כתוב רק במקור ת"כ (ויקרא ט"ז, כ"ג; כ"ד ל"ב; כ"ה, ט"ז; במדבר כ"ט, ז"י"א) ושארין זכר לחג הזה ביתר ספרי התנ"ך — כנראה לזאת, שהמקור ת"כ צעיר לימים הוא (וכס"ל כבר נכח במאמרו: „Zur Gesch. d. Versöhnungsfeier“ שנדפס ב' „Jüd. Zschr. f. Wiss. und Leben“ — 1863 s. 113-125 של אברהם גיגר, בנין שלם על היסוד הרפוי הזה). ואולם מיבויים (תלמוד ותיק לילהויזן), שגם הוא מיתם ערך רב לעובדה הזאת, מוכרח בכ"ז להודות, שמדבר זה, שמשנה התורה (דברים ט"ז) עובר כשהתיקה על יום הכפורים, אין ראיה, שהחג הזה נוצר ונתהוו בזמן מאוחר; הספר הזה (משנה התורה) מדבר בהתאם למגמתו ולכוונו רק על שלש הרגלים בלבד למען יוכל לתלות בהם מצוות וחקים שנאמרו לעם. גם שחוקתו של יחזקאל אינה מלמדת אותנו כלום, מפני שבספר הזה (מ"ה, כ"א-כ"ה) אין זכר גם לחג השבועות (בספרו הנ"ל עמ' 102).

66) עין במאמרו של ד"ר אלבוגן: „Die Tefilla f. d. Festtage“ ב-1914 s. 325 „Monatsschrift“ בהערה ב'.

67) וכשם שאין יסוד ובסיס להנחה זו, כך אין יסוד להשערותיהם של החוקרים הרוצים לתלות את יום השבת ביומו של סטורנוס (Saturnus). ושמידל צודק באמרו „שרק אדם מחוסר הגיון יכל לבוא לידי מחשבה זו לתלות את יום השבת אשר בתורה — שכל חוקר, שאינו נושא פנים לדעות מוקדמות, רואה בו מוסד דתי ונעלה ונשגב; עין בספרו החשוב של אילרד: Alterthümer s. 111 — ביומו של סטורנוס. אמנם השערות כאלה בספרו של מציטוס (Hist. V, 4) — המוצא, למשל, את מקורו של השם „judaei“ בשם ההר „Ida“ שעל האי כרתים: Kreta (Hist. V, 2) — אינן מפליאות ומתמיהות אותנו; אולם אם גם חוקרי זמננו באים לידי השערות כאלה בהסתמכם על הכתוב בעמסם ה' כ"ז, או יעורר בנו היכר הזה רק צחוק בלבד“ (St. üb. jüd. Religionsphilos. 1869, Wien s. 302-303) ... „ודבר זה, שבני ישראל ידעו כימי קדם, כימי משה, את מערכת שבעת כוכבי הלכת או סיסטמות אסטרונומיות אחרות, אינו מתקבל — אומר אילרד בספרו הנ"ל עמ' 114 — על הרעת כלל וכלל“.

68) ודברי ר' אברהם בן עזרא בענין הזה ראויים, לפי דעתי, לשימת לב רבה; הוא אומר שם (דברים ט"ז, ח): „ובאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבוא אל מקום הכבוד, הזכיר החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור, כי אין הצבור מתחבר במקדש; עין גם בפרושו של הרמב"ן.

69) רא"ה ויס משתדל ליישב את המקראות האלה באופן אחר (דור דור ושיו" ת"א, עמ' כ"ו הערה ב').

70) עין בפרושו של רצ"פ חיות לתהלים פ"א, ד' (הוצאת אברהם כהנא, קיוב תרס"ח) ובאוצר של רש"י פין.

71) עין בר"ה, פ"א מ"א ובמכילתא שמות י"ב, ב'; ודבר זה ברור ומפורש יותר בתחומא (שמות י"ב, ב': „החודש הזה לכם“ — ממכילתא דרבי ישמעאל): „והוא [ניסן] ראש תרשים וראש לרגלים דכתיב בתהלה חג המצות וחג השבועות וחג הסכות“.

72) וכדברים האלה אומר רש"י פין בספרו הנ"ל (ח"א עמ' רמ"ה): „אולם כבר מצאנו בתורה שנקרא חג האסיף בשם „תקופת השנה“ (שמות ל"ב, כ"ב) וכן „צאת השנה“ (שם כ"ג ט"ז); ונראה, שנחשב החודש שבו חל יום התרועה כסוף וצאת השנה ועם זה גם תחלת השנה

לענין סדר הקות הטבעי, כי זמן האסיף לכל תבואת השדה והכרם הוא כזמן צאת השנה וזמן הזריעה שמתחיל תיכף לעת ההיא נחשב זמן תחלת השנה. והשם חורף שנקראת בו העת היא לראיה שהוראתו התחלה וצמיחה ראשונה. ומוזה: "בימי חרפי" (איוב כ"ט, ד; ובארמית: "הא בחרפי" — תענית ג).

73) ראה לדברי, שהיו נוהגים בימי קדם לכמן את החדשים במספרים סדוריים ולא בשמות, נמצאת במספרים האחרונים של התנ"ך, שבכל מקום שאתה מוצא בהם את השמות החדשים (של ירחי השנה), שלפי דברי חלמוך "עלו עמם מבבל", שם אתה מוצא בצדם את המספר הסדורי העתיק (ב.ארכעה לתודש התשיעי, בכסלו"; "לעשת־עשר חודש הוא חודש שבט" — זכריהו ז', א'; א', ד'; בחודש הראשון הוא חודש ניסן" ועוד — אסתר ג', ד'; ח' ט'; ב' ט"ז; ג' ג'). "נמצאו למדים מכאן — אומר רש"י פין בספרו הנ"ל בעמ' ס"ח, בהערה — שהיה המנהג לקרוא את החודש בשם עידונו חרש בקרב ישראל עד שהוצרכו להזכיר, שהחודש הפלוני הוא שנקרא עתה כך וכך".

74) הפרופ' שטרן מגטינגן אומר (Jüd. Zschr. f. Wissen u. Leben herausg. V. Geiger 1868. s. 230), כי "השם 'בול' שנקרא זה עתה בכתובה אשמעור (עין לעיל עמ' צ"ו הערה ב'), מלמדנו שהשמות האלה של החדשים (זוהי בול וכו') — הכתובים רק בספרו ע"ד בנין בית המקדש (מ"א ו', א'; ו', ל"ד-ל"ח; ח', ב') שנבנה בעזרתם של חכמי חרשים מצור — היו שגורים בפי הצורים — הפיניקים".

75) ר' יוסף אלבו (עקדים מאמר ג' פרק ט"ז) אומר, שאין לחדשים שמות במשפטו התורה, אבל ראוי שיהיה שם: שני, שלישי וכו' וזכר לצי"מ... אעפ"י שלמנון שנים ראוי למנות מתשרי כמו שאמרנו.

76) עין בספרו של שמידל: 10-209 s. „Stud. über jüd. Religionsphilos“ 1869 Wien.

77) עין בספרו של ק. פ. קיל: 534 s. „Bibl. Comm. über d. Bücher Mose's 1878“.

78) וגם כאן חולק מייבוים (בספרו הנ"ל עמ' 43) על רבו (ולחיון) ואומר, שבשמות (כ"ג, י"א) לא נצטוו בני ישראל על נמישת התבואה בלבו, אלא גם על שביתת הקרקע ובמשנה התורה (ט"ו, א') — גם על שמיטת כספים, מפני שבגלל מחסור תבואת האדמה לא יכלו הלויים לשלם את נשים.

79) „וראינו — אומר רא"ה ויס בספרו „דור דור ודורשיו“ ח"א עמ' מ"ו — כי בתחלה בהזכירו ענין המקדש, יתן לאלה כמו לאלה שם „כהנים“ ורק הבדיל ביניהם בהבדל פקודתם, כי לאלה אשר תעו בתעות ישראל יקרא: „כהנים שומרי משמרת הבית“, ולבני צדוק קורא: „שומרי משמרת המזבח“ (יחזקאל מ' מ"ה-מ"ו); וכאחרונה יכנה את הכהנים אשר תעו ותורחקו (לפי רצון הנביא) ממשמרת המזבח רק בשם „לויים“ (מ"ד, י'; מ"ח, י"א, י"ג). ראינו, כי ברצון הנביא להרחיק מקצתו מזרע אהרן מקדושת הכהונה מכל וכל" — גם גרץ (Monatsschr. 1874. s. 443) מסתמך על הפסוקים אשר ביהזקאל (מ', מ"ה-מ"ו) ומחלים ואומר, שיחזקאל אינו מבדיל בין כהנים ללויים, אלא בין כהנים לכהנים, כלומר: בין בני צדוק לבין הכהנים „אשר תעו מעלי אחרי גלויהם“ (יחזקאל מ"ד, י').

80) „הנה להיות שנשארו הכהנים, זרע אהרן נאמנים — אומר רנ"ק במונה"ז (עמ' מ"ד-מ"ח) — לבית עלמים שבירושלם וכן הלויים המורים כעם ותופשי כל מרע עזבו את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה; הוכרת ירבעם לכהן כהנים מהעם... ואעפ"כ נקל זאת לירבעם להיות, שגם כלתי קודם מזה הרבה כהנו בכמות: זרים, לויים וישראלים“.

81) גם הרד"ק אומר: „כתב רבי יונה המרדק, כי יעקב במקום אהרן... גם זרע

יעקב ורוד" שאינו ענין ליעקב, שהרי נאמר „ישחק ויעקב“ (ירמיהו ל"ג, כ"ו) תנהו ענין לאהרן".
 (82) עין בפרושיהם של הראב"ע (מלאכי ב' ו') והרד"ק (שם, שם, ח').

(83) ר' יהודה בְּהַק אומר ב„מאמר הכהנים הלויים“ (וילנא תרמ"ה, עמ' כ"ח): „אולם יותר נראה לפרש ברית הלוי“ (מלאכי ב' ח') לכל השבש כלו (כפרשי' בפסוק ד') וכולל בתוכחתו זו כהנים ולויים גם יחד (עין בבכורות כ"ו ע"ב) . . . וע"ז יאמר (בפסוק י"ב): „יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות“; והנה „מגיש מנחה“ הוא הכהן וער ועונה נראה לפרש על הלויים: „ער“ על השוערים שהם נעורים בלידה לשמור השערים, ועונה, על המשוררים שעונים במקלה זא"ז.

(84) „הכהונה—מודה ואומר מיבויים בספרו הנ"ל (עמ' 15-14)—היתה בודאי, לפי התפקידים והעבודות שהיו מסורים לכהנים, בעלת דרגות שונות. וכשם שהכהונה אשר במצרים נתחלקה למחלקות שונות, כך היתה גם הכהונה בעם ישראל—שהיה בא במשא ומתן מדיני עם מצרים ושספרותו מכירה ויודעת היטב את חיי המצרים ואת מנהגיהם—גוף בעל אברים שונים . . . וכבר בתקופה שלפני גלות בכל מוצאים אנחנו את „הכהן הגדול“ (מל"ב י"ב, י"א; כ"ב, ד', ח'; כ"ג, ד') או „כהן הראש“ (שם כ"ה, י"ח), את „כהן המשנה“ (שם כ"ג, ד'; כ"ה, י"ח; ירמיהו נ"ב, כ"ד), את „הפקיד“ (ירמיהו כ' א'; כ"ט, כ"ו), שהיה מפקח על בית ה' ואת „שומרי הסף“ (מל"ב י"ב, י'; כ"ה, י"ח) . . . וגם שמואל"א ב' ל"ו (ספחני נא אל אחת הכהונות) מלמדנו שהכהונה היתה בעלת דרגות שונות“.

(85) עין ב„מאמר הכהנים הלויים“ (המבאר את דברי ריב"ל במסכת חולין כ"ד, ע"ב: „כעשרים וארבעה מקומות נקראו כהנים לויים“ וכו') של ר"י בהק.

(86) עיין בפרושו של הרלב"ג (דהיי"ב ל"א, ו').
 (87) „ומעשר קדשים המקודשים לה' אלהיהם“ והם מעשר שני—אומר הרלב"ג בפרושו לדהיי"ב ל"א, ו'—שהיה קודש ולא היה נאכל כי אם בירושלם; אמנם מעשר ראשון איננו קודש כמו שנתבאר בתורה“.

(88) עין בספרו של שטראק: „Bin. in d. Talmud“ 1908 s. 32. בהערה א'.
 (89) הרמב"ן אומר (דברים י"ח, ג'): „וזה יהיה משפט הכהנים: זו מצוה מחודשת, לא נזכרה בתורה, כי במדבר שלא היו זוכים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם, שאינה נוהגת במקודשים; ועתה כשבאו ליכנס לארץ חדשה להם; וזה טעם „מאת זובחי הזבח“, כלומר: כאשר יזבחו הזבח שהתירתי להם: „וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתך ואכלת בשעריך“ (דברים י"ב, כ"א) . . . הורוע והלחיים והקֶבֶה הן חולין גמורים, אין בהן זולתי מצות המתנה. עיין בחולין פרק ו' משנה א' ובספרי דברים י"ב, כ"ב, וי"ח, ג'.

(90) בספרות הפילוסופית של ימי הביניים: Petitiō principii = מערכה על הדרוש“ (אור ה" לרי חסדאי קרשקש, מאמר ראשון, כלל כ').

(91) עין בפרושיהם של הראב"ע והרד"ק (תהלים ח' א').
 92 „איכה ישבה חבצלת השרון“.

(93) ר' ש"י רפפורט (ש"ד). אומר בספרו „ערך מליון“ (ערכי „מרון“ ו„צפת“): „והוא [ר' אלעזר הקליר] לקח כל קינה זו מבריתא דמי"ט מדות של ר' נתן שנאבדה מאתנו“; עין שם גם בערך „משמרות“.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il